
Анатолий Кудравец

..Дрэвы падаюць — карані пускаюць
парасткі. Жывуць парасткі — будзе новы лес...

Трое ў адным пакоі

Ён зайшоў у маленькі рэдакцыйны пакойчык, як заўсёды, без стуку, рашуча і нечакана. Раптам расчыняюцца дзверы, і вось ён — Віктар Карамзаў усёй сваёй мажной постацьцю: ці то дзверы вузкія, ці сам шырокі. Дзверы як дзверы, стандартныя, для ўсіх. Значыць, вінаватыя плечы. Галава ў вянку сівых распатланых валасоў, нібы тое сонейка на скарынінскіх біблейскіх кніжках. І ўсмяшка на ўвесь рот, дзе даўно ўжо не хапае некалькіх зубоў, уставіць якія чалавеку ўсё нестае часу. Валасы некалі былі цямейшыя і падразаліся карацей, а цяпер ільняна-белыя, пасмамі, у разьлёце, — відно, што сьпяшаўся. Два шырокія крокі ад дзвярэй — і дзьевае цёплыя рукі сустрэліся, пабраліся.

— А вы тут удвух з Купалам! — энергічны ківок

на сцяну насупраць стала, дзе ў моцна зьбітай немудронай рамцы партрэт Народнага песняра, копія вядомага партрэта работы яго ж пляменьніка Янкі Раманоўскага.

— Ага, удвух весялей, — адказваю ў тон госьцю, таксама падымаючы вочы на партрэт. Госьць сам колькі гадоў таму веў публіцыстыку ў «Нёмане» і ведае гісторыю зьяўленьня гэтага партрэта.

Некалі, толькі прыйшоўшы ў часопіс, у якімсьці запыненым закутку я знайшоў згорнутую ў кацёлку суравую палатніну. Разгарнуў — і на мяне сьветла і мудра зірнулі такія знаёмыя па кніжках і падручніках задуменныя свойскія вочы паэта. Якая дума трывожыла Янку Купалу праз усё жыцьцё, ведае кожны, хто чытаў яго творы, хто знаёмы з яго трагічным лёсам. То была дума пра Беларусь, пра гаротны люд яе з яго адвечнай марай «людзьмі звацца». Гэтую нялёгкую думу шчасьліва ўлавіў мастак і перанёс на палатно, яна жыла ў вачах паэта і не пакідала абьякавым кожнага, хто глядзеў на партрэт. Дзе б ні стаў чалавек у пакойчыку, паэт «бачыў» яго і нібы пытаўся: «Дык як вы там, жывыя ці нежывыя?..»

Якраз такі партрэт Купалы, толькі значна большага памеру, бачыў я ў акадэмічнай бібліятэцы. Хутчэй за ўсё, там быў арыгінал.

Я ня стаў наводзіць даведку, адкуль і як трапіла сюды гэтая строгая палатніна і чаму так несправядліва закінутая ў закутак, а папрасіў мастацкага рэдактара часопіса, ім тады працаваў Леанід Ісідаравіч Шакінка, падабраць для яе рамку, што той са ўсёй стараннасьцю і зрабіў. І вось ужо болей як дваццаць гадоў партрэт вандруе разам са мной па рэдакцыйных пакоях: куды гаспадар — туды і партрэт.

Карамазаў сядзе на крэсла насупраць стала, якраз пад партрэтам, а я, не хаваючы радасьці, пазіраю на яго загарэлы, аптымістычна-ўсьмешлівы твар, на вялікія задубелыя рукі. Як даўно я ня бачыў гэтага Карамазава!..

Можна колькі хвілінаў памаўчаць. І мы маўчым: ён — пасья вуліцы, я — пасья яго зьяўленьня тут.

Я ведаў, што ён езьдзіў у свой Крычаў — наведаць родны дом, ім жа самім адбудаваны на высокай крутой строме, з прасторнай — на ўсю даўжыню сьценаў — верандай, што дзьвярыма, вокнамі і незашытай прасторай выходзіць у сад і кветнік, утульны зацішак ад няспынна гудучай маторамі вулічнай дарогі. Езьдзіў ён у Крычаў ня проста так: адвозіў туды старэнькую і не зусім здароўчую маму. Калі табе пад дзевяноста, ці шмат набярэцца таго здароўя? Але кожнаму заўсёды здаецца, што здароўя болей у сваёй хаце, бліжэй да зямлі, чымся хай і ў цёплай, і няцеснай, з гарачай вадой і газам, і на ўсім гатовым сынавай мінскай кватэры.

Ведаў я таксама, што яшчэ раней Карамазаў браў удзел у пленэры Бялыніцкага-Бірулі. Пленэр праходзіў на Магілёўшчыне — Крычаў, Мсьціслаў, Асіповічы, родныя мясціны знакамітага мастака — Друць, Бялынічы, Крынкі...

Пленэр нарадзіўся і стаўся традыцыйным, рэспубліканскім, а пасьля і міжнародным — на яго запрашаюцца мастакі ня толькі з Беларусі, а і з блізкіх і далёкіх краёў — дзякуючы таму ж Карамазаву, яго кнізе «Крыж на зямлі і поўня ў небе», яго фільму пра Бірулю, яго слову пра Бірулю, слову, якое ён не стамляўся гаварыць усюды — і па радыё, і ў газетах, і ў дзяржаўных кабінетах, — там, дзе маглі пачуць, дзе хацелі пачуць, і там, дзе пачуць не хацелі. Але гэтым разам Карамазаву браў удзел у пленэры не як адзін з арганізатараў яго і не як «вясельны генерал», урэшце, не як пісьменьнік, які, можна сказаць, адкрыў для Беларусі *беларускага* мастака Бялыніцкага-Бірулю. Ён браў удзел у пленэры як мастак-жывапісец, з усім неабходным дзеля такой работы рыштункам — фарбы, пэндзлі, эцюднік і г.д. — і з максімальнай душэўнай настройкай на блізкую да пісьменьніцкай, але і такую непадобную, новую для сябе работу.

Карамазаву і Бялыніцкі-Біруля... Тут, на пленэры, яны нібыта памянліся ролямі. То Карамазаву «вучыў» Бялыніцкага-Бірулю — распавядаў пра яго шырокую мужчынскую натуру, пра тайну яго чалавечых страсцей, якія пераплавіліся ў дзесяткі высокамастацкіх жывапісных палотнаў. І вось «настаўнік»-пісьменьнік ідзе, вучыцца да настаўніка-мастака. І ня ў класы нейкага мастацкага вучылішча, а адразу ў самую маці-акадэмію Прыроду. А пленэр — добрая зачэпка, гэтакі натуральны трамплін дзеля пераходу ад «я» пісьменьніцкага ў «я» мастакоўскае.

Большыню гадоў пражыўшы ў Расіі, Бялыніцкі-Біруля ніколі не парываў сувязі з Беларусьцю. Гэта круўная повязь знайшла сваю душу ў многіх яго карцінах і дала яму права пісаць такое інтымнае:

«Я беларус.

Я нарадзіўся ў маэнтку Крынкі каля Бялынічаў, на Магілёўшчыне. Там прайшлі мае дзіцячыя гады. Бацька быў арандатарам, служыў у Дняпроўскім параходстве. Выпраўляючыся ў рэйсы па Дняпры, Прыпяці, Сажы, часта браў мяне з сабою, што было найвялікшым шчасцем і радасцю, бо якраз тады, у тых паездках, я адкрыў для сябе ні з чым не параўнаную прыроду маёй роднай Беларусі».

І далей, ужо з часоў вучобы ў Маскоўскім вучылішчы жывапісу, і пасьля вучобы:

«Блукаючы са стрэльбай і фарбамі па палатках, далінах і пералесках Беларусі, сустракаючы і праводзячы зоры ля вогнішчаў, начуючы ў лесе, прыслухоўваючыся да галасоў прыроды, я глыбей адчуў яе прыгажосць, навучыўся яе разумець».

Я — беларус... Як часта і інтэлігентныя людзі, вядомыя ў сваіх навуковых, спартовых ці іншых заслужаных справах, закінутыя творчым ці жыцьцёвым лёсам у іншыя краі, ці то саромеюцца, ці проста ня лічаць патрэбным прыгадаць, якога яны роду-племені, з якіх краёў і ваколіцаў. Хаця, зноў жа: у кожнага чалавека гэта асабістае, папраўдзе інтымнае. І мудра гавораць кітайцы: са збана можа выліцца толькі тое, што ў яго налітае».

Дык вось. Жыў Карамазаў-журналіст, Карамазаў-публіцыст, Карамазаў-пісьменьнік. Друкаваўся, выдаваўся. Яго чыталі. У меру хвалілі, у меру крытыкавалі. Хвалілі за чэснае слова, за страснасьць, за вернасьць праўдзе жыцьця, якая ніколі не прэрэчыла натуре самога аўтара. Як ні дзіўна, крытыкавалі за тое ж, за што і хвалілі: за тую ж праўду, быццам бы яна ў пісьменьніка занадта жорсткая; за бескампраміснасьць — мала бачыць у жыцьці сьветлага; за катэгарычнасьць — надта яна ў яго нягнуткая... Пісьменьнік ня вельмі прыслухоўваўся і да адных, і да другіх. Ставіў перад сабой задачы і вырашаў іх. Болей у саюзе з прыродаю, бліжэй да лесу і людскай стыхіі, меней у Мінску ў рабочым кабінцеце.

І сустрэўся на шляху пісьменьніка Карамазава мастак Бялыніцкі-Біруля. Бялыніцкага-Бірулю Карамазаў палюбіў адразу і назаўсёды, узяты ў палон яго шырокай чалавечай натурай, адкрытай жыцьцю і мастацтву, — нястомны падарожнік, заўзяты паляўнічы, мастак Божай міласьцю... А Карамазаў і сам паляўнічы, і сам вандроўнік, і сам — адкрытая паэтычная душа, — хіба маглі яны разьмінуцца?..

І вырашыў Карамазаў прайсьці па жыцьцёвых сыяжынах мастака — і беларускіх, і расійскіх, — каб спасьцігнуць душу яго і расказаць пра яе. Спасьцігаў Бірулю — спасьцігаў самога сябе, шукаў Бірулю — знаходзіў сябе. Яны — Карамазаў і Біруля — то разыходзіліся так далёка, як і было ў самім жыцьці: адзін — з дзевятнаццатага стагоддзя, другі — з дваццатага; то сыходзіліся так блізка, што ішлі плячо ў плячо, нібы равесьнікі. І быццам не было розьніцы ў гадах, і не было розьніцы ў вяках. Яны бачылі рознае жыцьцё і адчувалі яго кожны па-свойму, але адчувалі ледзь не адно і тое ж, і гаварылі пра адно і тое ж — пра самае важнае для чалавека-творцы, — пра прыроду, свабоду і чалавека. І ўжо цяжка было аддзяліць словы Бірулі ад слоў Карамазава.

«Сэнс і прыгажосць мае слова свабоднае. Толькі тады слова — літаратура. Але дзе ты яго, свабоднае, знойдзеш, як не ў жыцьці, свабодным, вольным?»

«Свабода — ня тое, што вакол нас, што ад кагосьці, а тое, што ў нас, у кожным з нас, у нашых душах, жывая ці мёртвая, і кожны з нас сам — яе творца альбо кат. Яе знайсці можна толькі ў сабе». Гэта Карамазаў. І гэта Бялыніцкі-Біруля — са сваёй вольнай душой, са сваёй вольнай фантазіяй.

«Нашае самае большае шчасьце, можа, ня столькі ў тым, што мы ў вялікіх мастакоў вучыліся жывапісу, колькі ў тым, што ў іх, вялікіх, мы вучыліся, як трэба жыць, каб стаць сапраўднымі жывапісцамі...»

«... Кожны мастак мае свой градус цяпла і свой градус холаду. А ў выніку? Кожны выяўляе свой твар і сваю душу».

«Не адбірайце ў чалавека радасьць...» Гэта Біруля. І гэта Карамазаў са сваёй верай у лепшае і верай у сябе.

У ліпені 1984 году разам з Рыгорам Барадуліным, Генрыхам Далідовічам, Алесем Жуком і Міхасём Стральцовым мне пашчасьціла быць

у Крычаве — на ўрачыстасцях, прысьвечаных пяцідзсяцігоддзю Кармазава. Быць у яго лясной Лімені, так паэтычна апісанай ім у незадоўга перад тым надрукаваным рамане «Пушча».

Афіцыйныя ўрачыстасці праходзілі ў гарадскім Доме піанераў, стандартна-пасяляваенным, утульным, але занадта цесным для ўсіх, хто хацеў сустрэцца са сваім паважаным земляком. Зала была забітая пад завязку, людзі стаялі ў праходах, у дзвярах, на ўваходзе ў будынак. Гарадскія ўлады чамусьці не надта радаваліся папулярнасці і славе свайго таленавітага, але наравістага земляка, і дзе маглі, стараліся абмежаваць геаграфію яе бытавання, — хаця б тым, што выдзелілі дзеля сустрэчы такое цеснае памяшканьне. Вядома, славу сьценамі не ўтрымаеш, але...

Неафіцыйная частка ўрачыстасцяў праходзіла ў самой Лімені, у лесе, над Сажом, вечарам, у лясніцтве, — з леснікамі і егерамі, з застольлем і тостамі. Ганароваму юбіляру паднеслі місу, якая формай і памерам больш нагадвала ладныя начоўкі, а ў іх у густой наварыстай юшцы ў зялёна-траўных пахучых аздабах плаваў звараны цалкам, на ўсю сваю дзвюхлапатную велічыню лешч-гігант. Юбіляр мужа стараўся адужаць яго, а змарыўшыся, паклікаў на помач грамаду. І юшкі, і рыбы хапіла і юбіляру, і ўсяму дружнаму застолью.

Летняя ноч непрыкметна перайшла ў звонкую сонечную раніцу. І была раса, і быў высокі круты бераг са спакойным тут Сажом, калектыўнае купаньне як хрышчэньне ў яго вадзе... Стральцоў і Барадулін не купаліся, але добра глядзеліся ўдвух на краі аголена-пясчанага, падгрывенага вадой берагу. Ці ня тут і ці ня ў гэтыя хвіліны ў Стральцова і нарадзіліся гэтыя шчыmlівыя радкі прызнання і разьвітанья:

І я стаяў на гэтай кручы:
 Бы звон быў дзень — каціўся Сож
 Туды, дзе гэты бераг злучан
 З маленствам, — тым, што басанож,
 З парою той, якою далі
 Сваю сінечу і смугу
 На разьвітаньне мне аддалі —
 Аддаць назад ім ці змагу?
 Ды як аддаць, мой сьвецце любы,
 Аднойчы ўзяўшы падарож,
 Сьвятло той рэчанькі Галубы,
 Якую прыгалубіў Сож?
 Ці тыя засень або ясень,
 Той лог, аблогу, мурагі,
 На сенакосе Касю з Ясем,
 За імі — копы і стагі;
 Каня над рэчкаю іржаньне
 І нават голасу дрыжаньне
 У словах — родны, дарагі?
 Яны са мной — і мною сталі,

Праз вёскі і праз гарады
Мяне раптоўна даставалі,
І паўставалі, і ўрасталі
Ў мае трывогі і гады,
І ўсё вяла, вяла дарога, —
То хмель пры ёй, то дзераза.
І так хацеў спазнаць я многа,
І так хацеў сказаць, нябога,
І шмат чаго я не сказаў!
Я вінават, што скрухай змучан,
Што даль юначую заву...
А ты даруй — я з гэтай кручы
Хілю павінна галаву.

На тым юбілеі казаў кароткае слова пра юбіляра і я. Слова гэтае нідзе не друкавалася, але, народжанае важнасьцю і ўрачыстасьцю падзеі, а яшчэ больш — немагчымасьцю не сказаць яго, помніцца і зараз, як дыханьне таго часу, як заяўленае і затрыманае ў часе непаўторнае імгненьне.

«Адзінаццаць хат ак — нібы астравок у бязьмежным зялёным моры. З трох бакоў яго акружае бор, а з чацьвёртага — луг, вытканы белым шоўкам крываўніку і канюшыны.

Адзінаццаць хатак — гэта Лімень, а дзесяць тысяч гектараў сасновых бароў — Ліменічына. Часта, застаўшыся сам-на сам з ёю, яшчэ і яшчэ раз думаеш пра шмат разоў пацьверджаны чалавекам вопыт: нават самыя экзатычныя, самыя далёкія і цікавыя падарожжы па нязнаным раней сьвеце не хвалююць сэрца так моцна, як хвалюе далёка ня першая сустрэча са звычайнай лясной вёскаю на ціхім беразе рэчкі — калі гэты куток родны табе, калі ў ягоным вобразе ты аднойчы ўбачыў сілу, прыгажосць і паэзію сваёй бацькаўшчыны, сваёй Радзімы».

Я ўзяў гэты невялічкі ўрывацчак з першай кніжкі Віктара Карамазава, з яго нарыса «Ліменскі шытак». Давялося чытаць мне гэты «шытак» даўно, у далёкім ужо 1967 годзе, а па-сапраўднаму адкрыў я яго цяпер, і нібы адкрыў упершыню, — такой сьвежасьцю, непасрэднасьцю, такой чысьцінёй дыхнула на мяне з яго старонак, і я ня мог закрыць кніжку, пакуль не дачытаў да канца. Музыка слова, празрыстасьць пачуцьця, чысьціня думак, любоў да людзей, да роднай, блізкай сэрцу аўтара і такой дарагой яго і нашым душам зямлі, недзяжурны клопат пра тое, каб ёй было добра і багата, — усё гэта і радуе, і захопляе.

Я сказаў «нібы ўпершыню», бо чытаў усю кніжку, і не адзін раз, у 1967 годзе, бо быў рэдактарам згаданай кніжкі. Чытаў я яе тады і са шчырай зайздасьцю думаў: «Вось жа шчаслівы чалавек гэты Карамазаў. Бачыш, у яго ёсьць свая Лімень, свае тысячы гектараў, па якіх ходзяць такія цікавыя людзі і дзе ён сам адчувае сябе як свой, як раўня тым людзям, пра якіх піша, а не як чужы, наезджы гастралёр, які заяўляецца толькі дзеля таго, каб падстрэліць кабанчыка ці прыдушыць даверлівага бабра.

І зусім нядаўна прачытаў я другі, як гаворым мы ў сваім коле, «дакументальны» твор Віктара Карамазава — «Проста ўспомніў я цябе». Я назваўбы гэты твор пазмай пра Аляксея Пысіна — вялікага нашага паэта, недаацэненага, можа, нават неразгаданага і пры жыцці, ды і цяпер яшчэ, слаўнага сына зямлі магілёўскай, чэснага працаўніка і бескампраміснага салдата. Салдата на вайне і салдата пасьля вайны, салдата ў жыцці і салдата ў літаратуры, але толькі не салдата армейскага абозу, а салдата самай перадавой пяхотнай братвы, якой наканавана першай ісьці на штурм варожых траншэяў, якая першая ідзе на гэты штурм, хаця дакладна ведае, што многія з гэтага штурму ня вернуцца ў свой пяхотны строй.

Даўно мне не даводзілася чытаць такога ўсхваляванага, глыбокага, шчыmlівага слова пра старэйшага таварыша, пра чалавека, пра паэта.

«Ён ня быў язычнікам, але папяроска была яму малітваю, сябрам, паратункам ад холаду, голаду, адзіноты. Яна вяла яго па ўсіх дарогах жыцця, а ён яе шанаваў. Яны сябравалі. Ён паўвека нёс яе ў жмені, з ёю думаў, марыў, размаўляў. Яна паўвека грэла яго ў сялянскай баразьне, у салдацкім акопе, у цяжкіх дарогах, у пакутах над словам. Яна была самай вернай яго сяброўкаю. І сувязной — з сялянскім, акопным, чалавечым сьветам».

Я спыняюся чытаць, хаця можна было б гэта рабіць і далей, бо і далей будзе і цікава, і важна, значна.

Я прывёў гэтыя два ўрывачкі з дакументальных твораў, каб паказаць, якія яны **недакументальныя**, якая гэта высокая, сур'ёзная проза, якое гэта сапраўднае мастацтва, дзе ўсё — і слова, і пачуцьцё, і думка жывуць у адной неразлітай цэласьці.

А яшчэ я ўзяў гэтыя два далёкія па часе напісаньня творы Віктара Карамазава, бо ў прамежку паміж імі ўмясьціліся многія гады і жыцьцёвыя дарогі яго, паміж імі — раман, аповесьці, апавяданьні, — усё напісана чэсна і бескампрамісна і населенае паўнакроўнымі людзьмі, людзьмі жывых, ня выдуманых страсьцей і спраў, у гэтых творах ёсьць час і яго адчуваньне і разуменьне яго пульсу, яго зьменлівасьці і непаўторнасьці. У гэтых творах і аўтар — і зьменлівы, і непаўторны.

І яшчэ. Недзе недалёка ад часу напісаньня слова пра Аляксея Пысіна прайшла нябачная рыса, якая памеціла важную вяжу ў жыцці Віктара Карамазава; ён выйшаў на другое пяцідзясяцігоддзе. Ня трэба ляпіць сьвятых з нічога ці шукаць грэшнікаў там, дзе іх няма. Чалавек ня любіць азірацца, чалавек прывык глядзець наперад. Азіраюцца ад няўпэўненасьці ці калі баяцца выстралу ў сьпіну. Карамазаву, хочацца верыць, не пагражае ні тое, ні другое. Але пяцьдзясят гадоў — гэта тая пара, калі можна спакойна азірнуцца, каб пераправерыць, ці ў той бок ідзеш?

Віктару Карамазаву ня страшна азірнуцца назад. Зроблена і ўмалотна, і мускуліста, і моцна, і чэсна, і напрамак выбраны правільны: ад прыроды да чалавека, ад чалавека — да прыроды.

Карамазаву пашчасыціла з Ліменьню. Але і Лімені пашчасыціла: у яе

ёсьць свой Кармазаў — чалавек, які любіць яе, ведае яе, можа і ўмее пра ўсё гэта расказаць усяму сьвету».

Так думаў, так гаварыў пра Кармазава я васемнаццаць гадоў таму. Так сказаў бы і сёньня, праўда, дадаў бы шмат чаго яшчэ, бо за гэтыя гады Кармазаў напісаў новыя творы, выдаў новыя кніжкі... Літаратурны аўтарытэт яго набыў сталы грунт, а слова набыло большую строгасьць і гранічнасьць.

Сам жа Кармазаў думаў сваё. Нечым ён быў незадаволены, нечага яму не хапала. Бо чаму б гэта ён бяз дай прычыны раптам адклаў убок асадку і перайшоў на фарбы?

Дома ў мяне вісіць на сьцяне падораная Віктарам Філімонавічам карціна «У Васільках». Назва па ўсім узята ад назвы мясцовасьці. На карціне — невялічкі ці то дамок-хатка, ці то дамок-лазенька пад старой саламянай страхой, пры, адным маленькім акенцы. Раскідзісты клён, за якім у малочнай сівізьне ўгадваецца ўскраек лесу. Сямейка кволых бярозак, якія выскачылі з зямлі і пайшлі ў рост з аднаго караня. Некалькі слупкоў і жэрдак старога паркану... Восень. Асыпаецца лісьце. Сьветлае на дрэвах, сьветлае на зямлі — ці то лісьце, ці асколкі сонца. У клёне — спакойная мужчынская сіла, у бярозках — жаночая сямейнасьць, просьба не чапаць ці абараніць. Парудзелая трава і апалае лісьце цёпла падсьвечаныя сонечнымі промнямі... Увесь малюнак гэтага кавалачку зямлі пададзены дзе прыглушана, асьцярожным штрыхом, намёкам, дзе ярчэй, канкрэтна і прадметна. Хатка як жывая, нешта сумнае, як жыцьцё, якое тут прайшло і хавае ў сабе тайну, якую хочацца разгадаць і разгадаць якую немагчыма. Цяжка сказаць, чым карціна прыварожвае. Адчуваньне такое, быццам я некалі гэта ўсё бачыў, нібыта сам бываў у тых мясцінах. І гэтыя няроўныя, крываватыя бярозкі, і каржакаваты густы клён, і гэты дамок-лазенька... Усё гэта ці то з нейкага даўняга жыцьця майго, ці са сну...

Першыя дні, калі Віктар Філімонавіч падараваў мне карціну і я знайшоў ёй месца на сьцяне, каб і сонца не даставала, і каб сьвятла хапала, я не-не ды й вяртаўся да яе, то стаяў на адным месцы, то падыходзіў бліжэй, то адступаўся далей. Стараўся разгадаць, чым яна мяне так прыцягвае. І чым болей стараўся разгадаць, тым большай загадкай яна рабілася. Такой загадкай яна і застаецца.

За акном нёманскага пакойчыку глухім транспартным гулам гудзе прасьпект Францішка Скарыны, нагадваючы пра надземна-падземнае жыцьцё сталіцы, адзеленае ад нас і блізкае нам. Мы маўчым. Калі браць і строгага чалавека на партрэце — цяпер ужо ўтрох. І маўчаньне гэтае нікому не цяжкае. Мне шмат што хочацца пачуць ад вандроўніка, які сядзіць насупраць, паклаўшы на калені вузлаватыя рукі. Яго таксама цікавіць многае: «Што робіцца ў вас, у сталіцы?» Нібыта ён ужо не «сталіца», не то перыферыя, не то космас. Цікавіць яго сітуацыя з нашымі літаратурнымі часопісамі. Улады з падачы і пры падтрымцы надгактыўных пісьменьнікаў-«патрыётаў» памянлі галоўных рэдактар аў.

Разам і ўсіх — «Польмя», «Нёман», «Маладосьць», «Крыніца»... Усё гэта пад лозунгам нібыта «дзяржаўнай эканамічнай выгады». Няйначай меркавалася за кошт замены рэдактараў і некалькіх работнікаў рэдакцый закупаць недастаючыя тысячы тон дызельнага паліва для сяла ці закупаць сотні тон нявырашчанага хлеба... Усе разумеюць, што справа тут не ў «эканоміцы», часопісы вінаватыя ўжо тым, што яны беларускія і што расказваюць пра беларускае, а трэба... Ніхто ня ведае, што «трэба», але адно ясна: пісьменьнікаў пазбавілі яшчэ некалькіх пунктаў матэрыяльнага і духоўнага гнездавання.

А агульны псіхалагічны клімат, само жыццё? Задуха, як у сьпякоту.

Нейкі страх пасяліўся ў краіне. І людзі быццам здрабнелі, быццам паменшалі ростам, прыціхлі. Як у час нямецкай акупацыі. Кладзешся спаць і няўпэўнены, што нехта няпрошаны ці пастукае ў вакно, а то і грывне прыкладам у дзьверы.

— Можа, прынёс што паказаць? — першы парушаю маўчанку я, пазіраючы на аб'ёмісты і па ўсім не пусты партфель, з якім Віктар Філімонавіч зайшоў у кабінет і далікатна прысланіў да сьцяны.

— І прынёс, — жыва адказвае госьць. Бярэ ў рукі партфель і дастае з яго шыкоўны томік у цьвёрдай глянцавай вокладцы, уверсе якой у кружку нібы высьвечаныя ліхтаром словы:

**Віктар
Кармазаў
З вясною
ў адным
вагоне**

Я чакаў убачыць нешта «пленэрнае», фарбатворнае, можа, эцюд можа, акварэлку, хаця цудоўна ведаў, што такія рэчы мастакі звычайна ў партфелі ня носяць. І тут атрымаў нешта іншае — кнігу. Разгортваць томік не сьпяшаюся, гэта я зраблю пазьней, дома, у спакойнай засяроджанай адзіноце. Цяпер жа мяне «зачапіла» вокладка — сваёй густой шматфарбнасьцю, вясеньне-восеньскім буйствам колераў, у якія так натуральна ўпісаліся карціны Бяльніцкага-Бірулі. Яны тут — як люстэркі, як аконца ў гісторыю Беларусі, у яе прыроду, у яе вечнасьць — учарашнюю і будучую. Хто меў справу з кнігай, хто хоць адзін раз прайшоў увесь шлях: ад зьяўленьня першай ідэі твора, ці намёка на ідэю, таго ледзь улоўнага душэўнага штуршка, пасьля якога пачынаюцца бясконцыя пакуты творчасці, — пошукі вобразаў, калізій, словаў, бяссонніца і незадавальненьне, эйфарыя і няўпэўненасьць, надзея на посьпех і нявер'е ў яго — той зразумее цану такога спакусьлівага шчасьця: дастаць з партфелю любоўна зьбіты томік, які яшчэ дыхае пахамі друкарні, і перадаць яго ў рукі чалавеку, які таксама кніжнік і які таксама некалі прайшоў увесь гэты шлях....

Па сьвятлу ў вачах і стрыманай усмешцы бачу, што Віктар Філімо-

навіч задаволены вынікамі гэтага пленэра. І праўда. Атрымаць сёння такую шыкоўную кнігу, каб і папера, і шрыфты, і «цітуль» і «шмуццітуль», і спускі і застаўкі, каб усё адно да аднаго і ўсё з густам і любоўю — вялікая рэдкасьць і вялікая ўдача. Віктар Філімонавіч гаворыць, што калі б ня ўпартая воля дырэктара выдавецтва Алеся Камароўскага і калі б дырэктар выдавецтва ня быў паэтам, хто ведае, калі б гэтая кніга пабачыла сьвет?..

І зноў мы не сьпяшаемся гаварыць, і гэта так натуральна і сугучна далікатнасьці моманту. Радасьць таксама любіць цішыню.

Калі б у мяне раптам спыталі: «Што такое жыцьцё?» і папрасілі адказаць на гэтае пытаньне як найкарацей, я сказаў бы: «Жыцьцё — гэта кніга пытаньняў і адказаў. Чым болей ты знаходзіш адказаў, тым болей пытаньняў яно задае». Прымаючы за ісьціну прыблізную адноснасьць і недакладнасьць усіх параўнаньняў, я настойваў бы на сваім талкаваньні. Асабліва калі мы гаворым пра чалавека і чалавека канкрэтнага. Бо што б нам ні казалі, зямная вартасьць чалавека вызначаецца колькасьцю і важнасьцю адказаў на пытаньні, якія падкінула жыцьцё і на якія яму пашанцавала знайсці адказы. Хаця зноў жа: важнасьць для сябе, для сваёй сям'і, ці для цэлага чалавецтва? Што важней: глабальныя адкрыцьці Эйнштэйна ці адкрыцьцё дзіцяці, якое раптам са сьвязьмі на вачах пераканалася, што крапіва пячэцца. Зразумеўшы, што трава бывае розная — пякучая і непякучая, дзіця пойдзе рабіць адкрыцьці далей, і на нейкім этапе свайго жыцьця, магчыма, прыйдзе да адкрыцьця, нейкім чынам блізкага да таго, што зрабілі Эйнштэйн, Моцарт ці наш Максім Багдановіч, напісаўшы: «Зорка Венера ўзышла над зямлёю, сьветлыя згадкі з сабой прывяла...».

Дык вось. Жыцьцё. Пытаньні і адказы.

Некалі Віктар Кармазаў паставіў перад сабой задачу: напісаць нарыс пра Бялыніцкага-Бірулю. Узяўся пісаць нарыс — напісалася аповесьць. Бялыніцкі-Біруля не прыкаваў заваднога пісьменьніка да сябе, а як чалавек удзячны прывёў да свайго блізкага сябра, жывапісца ўсё той жа «перадзвіжніцкай» традыцыі, чалавека ўзьнёсла-драматычнага лёсу, беларуса з Пружаншчыны Станіслава Жукоўскага. Сына ўдзельніка паўстаньня Кастуся Каліноўскага і нашчадка яго бунтарнага духу. І зноў. На Беларусі так мала ведаюць пра славуэтага мастака-жывапісца Жукоўскага, так мала яго цэняць. І напісалася яшчэ адна кармазаўская аповесьць — «Мой брат духоўны»... «Сповідзь мастака» — даў ёй аўтар такі падзаглавак. І праўда, гэта споведзь Жукоўскага перад найбліжэйшым сябрам, «братам духоўным» Бірулем, і перш за ўсё — споведзь перад самім сабой. «...У жывапісе нельга блытаць кроў з парфумаю, колер крыві — з колерам памады...» Не «кавалернае», жорсткае, але якое чэснае прызнаньне! Такія прызнаньні ў натуры Кармазава. Хаця ўся аповесьць пра Жукоўскага напісана вельмі мякка, далікатна, можна сказаць «акварэльна».

«Драбкі блакіту зьзялі, як сама раніца ў абмытым цёплым дажджом

акне, грэліся ў вохрыста-залацістых лужынах сонца. Сонечныя плямы дзе сплываліся і ярчэлі, дзе рассыпаліся і гасьлі, а блакіт заставаўся трывалы і чысты».

Што гэта? Верш у прозе? Малюнак у фарбах?.. Мусіць, і тое, і другое, і нешта над імі...

Аповесці пра Бялыніцкага-Бірулю і Жукоўскага склалі аснову кнігі. Другое крыло яе — эсэ пра нашых сучасных мастакоў — Антона Бархаткова, Анатоля Бараноўскага, Гаўрылу Вашчанку. Кожны са сваім творчым характарам, сваёй самабытнай непадробнасьцю, сваёй філасофіяй, а ўсе разам — і тыя, народжаныя дзевятнаццатым векам, і гэтыя, з веку дваццатага, — вольныя птахі над зямлёй, імя якой Беларусь. Зямлёй і непрачытанай, і неразгаданай, якая кліча і просіць, каб яе ўбачылі і зразумелі. І як добра «прачытваецца» гэтая зямля ў карцінах мастакоў, шчодро, можна сказаць, альбомна прадстаўленых у кнізе і беражліва выдрукаваных майстрамі Мінскай фабрыкі каляровага друку. «Вясна ідзе» Бялыніцкага-Бірулі, «Былое. Пакой старога дома» Жукоўскага, «Беражніца» Вашчанкі, «Праезд у Бялынкавічы» Бархаткова, «Восень на Прыпяці» Бараноўскага — гэта шэдэўры, сустрэча з кожным з якіх ёсць сапраўднае сьвята. А сьвята ня любіць пасьпешкі, яно шукае настрою і душэўнага прычасьця. Выйшаўшы на капрызнае поле мастацкіх прэтэнзій, заўсёды цеснае для пасрэднасьцяў і раздольнае для геніяў, кожны з гэтых мастакоў знайшоў сваю дарогу і не згубіўся, не растварыўся ў разлогах часу і памяці.

Агульнавядома, што сапраўдныя творы мастацтва падабаюцца ўсім. Толькі мала каму дадзена гаварыць пра мастацтва раскавана і прадметна, цікава і паэтычна, без саладжавага ялею і чэрствай казёншчыны. Мастацтва патрабуе меры і праўды. Меры і праўды патрабуе і гаворка пра мастацтва. Пра майстроў, сабраных пад дахам кнігі «З вясною ў адным вагоне», гаворыцца якраз такой мовай. Майстры жывапісу сустрэлі майстра слова.

Як і ўсё ў творчасці Карамазава, кніга напісаная ў мажорным ключы. Але не-не дый прарываецца ў ёй такое, чаго не было ў яго раней. Нешта настальгічна-сумнае. Як успамін пра дабро, якое ня стала добром, ці напамін пра надзеі, якія ня сталі рэальнасьцю. Прычына такога настрою, думаецца, схаваная ня ў ісьціне, што сустрэча з прыгожым заўсёды радасная, а расстаньне сумнае, і не ў гадах, якія, канечне ж, адмераюць свае крокі, а ў цывязым разуменьні пісьменьнікам рэалій сёньняшняга часу, які пасьлядоўна і мэтанакіравана пакідае ўсё меней прасторы для прыгожага і ўсё болей дае волі сіле і жорсткасьці. У кожнага пісьменьніка ёсць свая выспа Патмас. Ён сам выбірае яе і сам ссылае сябе на гэтую выспу. Каб падумаць пра жыцьцё і сваё месца ў гэтым жыцьці, каб зразумець сябе і тое, што творыцца кругом цябе.

«Лёс мой — на ростанях стаяць, пэўных дарог сваіх ня ведаць, у лесе думак і ўчуцьцяў блудзіць», — з горыччу прызнаваўся Максім Гарэцкі, прадчуваючы блізкую сьмерць.

Стаяць на ростанях — лёс кожнага пісьменьніка. Стаяць на ростанях душы і праўды, любові і веры. Вера — гэта заўтра. А сёньня... Сумна глядзець, як радзее жывы лес нашай літаратуры. Як усё меней і меней у ім магутных, памечаных сілай і прыгажосцю дрэваў. Усё болей лысіны і прагалы. І падлесак кволіцца. Быццам чакае лепшай пагоды, цяплейшага сонца, цішэйшага ветру... Цяплейшае сонца прыйдзе няскора. І скразьнякі нарадзіліся ня сёньня і ня заўтра зьнікнуць. І ці не на скразьняках загартоўваецца жывое, урастае ў зямлю, набіраецца сілы, каб не баяцца ні ветру, ні буры?..

Зірнеш вакол: ці то лес, ці тое, што засталася ад лесу. Адно дзе-нідзе старадрэвіна — з непрычасанай расхлістанай чупрынай і глухім зямным голасам: «Ого-го!.. Я жывы! Я живу!..» Хаця не — вунь уздымае галаву малады дубок. А вунь зялёнакудрая бярозка. А там сасонка... Эге, нічога, нічога... Дрэвы падаюць — карані пускаюць парасткі. Жывуць парасткі — будзе новы лес...

